

SOCIALINIAI IR EKONOMINIAI PREKARIATO PLĖTROS ASPEKTAI

ARVYDAS GUOGIS

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

ADOMAS VINCAS RAKŠNYS

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Prekariato plėtra – tai neoliberalaus politinio ir ekonominio projekto pagimdytas socialinis reiškinys, kurio mokslinei analizei tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje, autorių nuomone, skiriama nepakankamai dėmesio. Straipsnyje pristatoma kokybinė analizė, kurioje apžvelgiama prekariato, kaip palyginti naujo kokybinio ekonominio ir socialinio reiškinio, formavimasis ir plėtra. Šio reiškinio įtaka įvairioms visuomeninio gyvenimo sritims pastaruoju metu nekelia abejonių, tačiau ypač stipriai ji paliečia tokias sferas, kaip artimesnė ir tolimesnė darbo aplinka, socialinio dialogo bei darbuotojų socialinės apsaugos galimybės, socialinių paslaugų bei socialinio darbo vystymas.

Reikšminiai žodžiai – prekariatas, nestabilumas, socialinės teisės, bazinės pajamos, socialinis darbas.

ĮVADAS

XX amžiaus pabaigoje ekonominis neoliberalizmas kartu su socialiniu ir politiniu neoliberalizmu į pasaulį atėjo ne kaip dėsningas visuomenės raidos etapas, bet voliuntaristiškai suprojektuota pasaulio galingųjų veikla, kuri daugelyje valstybių pasireiškė suderintomis politikų, ekonomistų ir teisininkų pastangomis liberalizuojant darbo rinką globalizacijos neapibrėžtumo ir užaštrinto individualizmo vystymosi sąlygomis. Savo ruožtu daugybė ekonominių naujovių ir paaštrėjusi konkurencinė

kova dėl rinkų natūraliai ir objektyviai vedė prie kitokio darbo ir kitokių darbo sąlygų nei ankstesniais pokario dešimtmečiais. Tradicinių gerovės valstybių vertybės ir praktika šiuo laikotarpiu tapo labiausiai puolama teigiant, kad šiuolaikiškėmis globalizacijos sąlygomis ji yra atgyvenusi ir nebetinkama puoselėjimui. Didžiuliai iššūkiai palietė tiek ekonomikos ir vartojimo struktūrą, tiek ir darbo rinkos formavimąsi, kai pradėjo nykti tradicinių ekonomikos, pirmiausia – gamybos šakų pastovios darbo vietos ir sparčiai formavosi daugybė neapibrėžtų, trumpalaikių kontraktų, arba neįteisinto, ar ba nelegalaus darbo vietos, kurios sudarė taip vadinamojo prekariato socialinį sluoksnį. Prekariato įtaka įvairioms visuomeninio gyvenimo sritims pastaruosiu metu nekelia abejonių, tačiau ypač stipriai ji paliečia tokias sritis, kaip, artimesnė ir tolimesnė darbo aplinka, socialinio dialogo bei darbuotojų socialinės apsaugos galimybės. Autoriai bando pateikti prekariato, kaip reiškinio, vystymosi sąlygas ir apibrėžti iššūkius, kuriuos sukelia šio socialinio sluoksnio plėtra bei jų įtaka socialinės apsaugos, socialinių paslaugų ir socialinio darbo plėtrai.

PREKARIATO REIŠKINIO PROBLEMA

Per kelis pastaruosius dešimtmečius pasaulinėje darbo rinkoje daugėjo įvairių nestabilių, nepastovių, dažnai – savarankiško darbo vietų. Šio reiškinio paplitimas pirmiausia siejamas su 1970–1980 m. kapitalizmo pokyčiais ir globalizacija, tačiau jis ypač suintensyvėjo po 2008 m. finansinės krizės, globalios recesijos kontekste (Standing, 2014, 968–969 p., Munck, 2013, 747 p.). Neapibrėžtumo ir laikinumo pojūtis yra svarbiausias laikmečio skiriamasis socialinis bruožas, jeigu jį lygintume su „aukso amžiaus“ gerovės valstybėmis prieš 40–50 metų. Anglų ekonomistas ir sociologas Guy Standingas šią naują, nepastovius darbus dirbančią klasę įvardija kaip „prekariatą“ (Standing, 2011, Standing, 2014). Prekariatas – tai ne vidutinė, bet žemutinė ir pastoviai gausėjanti visuomenės klasė, kuri galėtų dirbti kvalifikuotus darbus, tačiau dėl nieko nėra tikra: kur gyvens rytoj, kokį atlyginimą, pas ką ir iki kada gaus, ar turės socialinės ir sveikatos apsaugos teises, ar jų neturės iš viso. Prekariatas neturi jokios darbo garantijos ir priverstas pastoviai aplikuoti,

norėdamas gauti darbo arba keisti darbo rūšį. Prekariatas apibūdina nuo Didžiosios Depresijos laikų nematytą darbo rinkos ir visuomeninės struktūros būklę (Means, 2015, 1 p.). M. B. Jørgensen (2016, 961 p.), o šios sąvokos genealogija sietina su žymaus sociologo P. Bourdie darbais (pranc. *precarite*, Choonara, 2011), kuriuose jis vartojo ją siekdamas apibūdinti dirbančiąją kolonijų klasę, o pastaroji vėliau formavosi dėl neoliberalios ekonomikos plėtros. Autorius, nagrinėdamas istorinę šios sąvokos vartojimo eigą, pastebi, kad 1980 m. ją pradėjo aktyviai vartoti, kaip mobilizacijos įrankį, prancūzų profsajungų aktyvistai (angl. *french labour activists*). 1990 m. ji paplito tarp Italijos profsajungų ir Ispanijos socialinių judėjimų, o 2000 m. – ir Globaliame teisingumo judėjime (angl. *Global Justice Movement*).

Prekariatas žymi ir tam tikrą atotrūkį nuo tradicinės individo karjeros supratimo, kuris neatsiejamas nuo tokių klasikų, kaip H. Fordo arba M. Weberio teorijų įgyvendinimo, kai tarp darbuotojų ir organizacijų buvo sukuriami ilgalaikiai, stabilūs santykiai, o efektyviems darbuotojams organizacijos užtikrindavo darbo saugumą ir įvairaus pobūdžio garantijas kaip motyvacijos priemones (Munck, 2013, 749–750 p.). Šios teorijos taip pat prisidėjo prie industrinių organizacijų koncepcijos susiformavimo ir nacionalinės ekonomikos idėjų plėtojimo, kai įgyvendinant keinsistines rekomendacijas ir užtikrinant stabilų ekonominį augimą, buvo siekiama užtikrinti ir piliečių socialinę gerovę (Gülalp, 2015, 165 p.). Tačiau dabartiniu laikotarpiu esminėmis darbo vertybėmis tapo ne stabilumas ir nuspėjamumas, bet lankstumas, tęstinumo nebuvimas ir didelė rizika o darbuotojai privalo patys save motyvuoti. Todėl darbuotojai organizacijose vis dažniau susiduria su disproporciniais galios santykiais, nepagarba ir negatyviu mikroklimatu, kartais formuojasi vadinamosios „neurotinės organizacijos“, kuriose darbuotojams būna sunku psichologiškai ir morališkai išverti, jų atžvilgiu naudojama nepagrįsta kritika arba mobingas, todėl natūralu, kad dėl nuolatinio patiriamo streso, baimės reikšmingai nukenčia šios socialinės klasės psichologinė sveikata. Iš esmės galima teigti, kad prekariato klasė yra nuolatinėje egzistencinio nerimo būsenoje (Standing, Jandric, 2015, 990 p., Neilson, 2015, 185 p.). Prekariatas angliškai reiškia nesaugų, rizikingą, pavojingą „proletariatą“ (angl. *precarious proletariat*), kuris pajungiamas

lanksčiam išnaudojimui (angl. *flexploitation*): mažiems atlyginimams, nepastovioms pajamoms, galimybei patirti socialinę atskirtį ir egzistencinį nesaugumą. Kaip rašo Kasparas Pocius, „prekariškas darbas apibrėžia visus įmanomus nepatikimos, negarantuotos, lanksčios eksploatacijos formas: nuo nelegalaus, sezoninio ir laikino įsidarbinimo, iki darbo, kurį laikinai, be nustatyto grafiko namuose dirba laisvai samdomi darbuotojai arba taip vadinamieji laisvi darbuotojai“ (Pocius, 2017.03.31). Dažniausiai, dirbdamas pagal laikinus kontraktus, prekariatas neturi teisės į valstybės pagalbą, socialines paslaugas, pensijas, atostogas, nedarbo pašalpas, ligos išmokas, medicinos sąskaitų apmokėjimą. Dalis prekariato atstovų tiesiog dirba šešėlinėje darbo rinkoje ir į nieką neturi teisių. Prekariato reiškinių taip pat stiprina ir tokios neoliberalios ekonomikos priemonės, kaip, organizacijų veiklos perleidimas išorės subjektams (angl. *outsourcing*) (Jørgensen, 2016, 961 p.) ir neformalios ekonomikos koncepcija (Ofreneo, 2013). Anot R. E. Ofreneo (2013, 421–422 p.), neformalus ekonomikos sektorius apima tokias veiklas, kaip, darbą iš namų, įvairių neregistruotų paslaugų teikimą, smulkius pardavimus internetinėje erdvėje.

Prekariato reiškinių kritiką taip pat mėginama nutildyti pasitelkiant tokius populistinius argumentus, kaip, keinsistinės valstybinio reguliavimo ekonomikos nesėkmės arba nuolatinio užimtumo parodija su ekstremaliais to pavyzdžiais totalitarinėse Mao laikų Kinijoje arba Lenino Sovietų Sąjungoje (Standing, 2014, 965 p.). Negatyvi visuomenės nuomonė formuojama ir išryškinant tokius abstrakčius prieštaravimus, kaip, nelanksti ir didelės lėšas kainuojanti biurokratija bei lankstūs, kontraktiniai santykiai, ilgalaikės ir neapibrėžtos strategijos bei trumpi ir tariamai aiškų rezultatą sukuriantys projektai, formalizuoti darbo santykiai ir neformalus bei inovatyvus bendradarbiavimas ir t. t. (De Peuter, 2014, 264 p.).

Itin problemiška, kad prekariato reiškinys sukuria tam tikrą uždara ciklą, kai jauni individai, netgi turėdami pakankamą išsilavinimą, tačiau stokodami socialinio kapitalo arba turtingų giminaičių įtakos, susiduria su karjeros galimybių stygiumi (Neilson, 2015, 196 p.). Tarptautinė Darbo Organizacija (angl. *International Labour Organization*) perspėja dėl

augančios prekariatui priskirtinos jaunosios kartos, kuri pasižymi didele nedarbu ne vien besivystančiose, bet ir išsivysčiusiose šalyse. Ši organizacija pateikia apytikrius skaičius, kad 2013 m. 12,6 proc. arba beveik 73 milijonai jaunų žmonių nuo 15 iki 24 metų pasaulyje neturėjo darbo (Means, 2015, 2 p.). Šios problemos pastebimos ir Lietuvoje, ypač dėl vis intensyvėjančios jaunų, universitetus baigusių piliečių emigracijos. Todėl prie prekariato sąvokos gali būti priskiriami ir emigrantai (pvz., lietuviai, dirbantys Jungtinėje Karalystėje arba JAV). Guy Standingas (2014, 971 p.) prekariato padėtį visuomenėje dažnai apibūdina ne kaip piliečių (angl. *citizens*), bet kaip natūralizavusių svetimšalių (angl. *denizens*). Prekariatas – tai priešingybė tirpstančiai vidutinei salariato (salary, angl. atlyginimas) klasei su pastoviomis darbo ir socialinėmis teisėmis. Prekariatas – taip pat priešingybė darbininkų klasei, kuri traukiasi dėl pramonės dalies mažėjimo ekonomikos struktūroje, dėl robotizacijos ir automatizacijos. Guy Standingas teigia, kad greta prekariato ir salariato būtina paminėti ir aukščiausiose globaliose socialinėse struktūrose esantį finansinį elitą – tai, ką jis vadina „super piliečiais“ (angl. *super-citizens*), kurių rankose sukoncentruota didžiausia finansinė galia. Dažniausiai šie „super piliečiai“ apibūdinami kaip 1 proc. turtingųjų, kuriems priklauso daugiau turto nei likusiems 99 proc. pasaulio gyventojams, o būtent neoliberalizmo projektas, valstybinio reguliavimo mažinimas, privatizacijos procesai ir „gerovės valstybės“ koncepcijos transformacijos reikšmingai prisidėjo prie jų finansinės gerovės augimo. Taip sukurta globali darbuotojų eksploatacijos sistema, kuri pradėta taikyti skirtingo ekonominio ir kultūrinio išsivystymo šalyse dar labiau fragmentuojant ir taip susiskaldžiusias visuomenes. „Super piliečių“ rankose sukoncentruota finansinė ir politinė galia suteikia ypatingas galimybes daryti įtaką socialiniams procesams viršijant net nacionalinių valstybių galimybes juos reguliuoti ir užkirsti kelią prekariato reiškinių plėtimuisi (Standing, 2014, 968 p., Neilson, 2015, 190 p., Arnold, Bongiovi, 2013, 290 p.). Šis perėjimas nuo tradicinių ekonominių santykių ypač išryškėjo neoliberalizmo kontekste, kai 1980–1990 m. JAV ir Jungtinėje Karalystėje buvo pradėtos įgyvendinti „*rooling back*“ ir „*rooling out*“ strategijos. Pirmoji iš jų žymėjo socialinės apsaugos, antroji – darbo santykių reguliavimo sistemos atšaukimą

(Neilson, 2015, 189–190 p.). Prekariški darbo santykiai pasižymi dar vienu ypač neigiamu bruožu – jų pasekoje surenkama mažiau mokesčių į valstybių biudžetus, o tai užkerta kelią efektyvesniam viešajam sektoriui formuoti, mažina socialines išmokas, trukdo socialinių paslaugų plėtoti socialinio darbo vystymo požiūriu.

Prekariato negalima priskirti varguomenei, kurią atstovauja visiškai marginalizuoti žmonės be ryšio su visuomene. Tačiau prekariato atstovai turi kur kas didesnes galimybes tapti varguomenės, o ne darbininkijos arba salariato dalimi ir pagal savo supratimą daryti įtaką politiniame lygmenyje. Stokodami socialinės apsaugos, jie negali būti atsakingais piliečiais, todėl didėja šios socialinės klasės susvetimėjimas ir pyktis. Prie šių procesų taip pat prisideda moralinio jautrumo, empatijos mažėjimas, šiuolaikinėje visuomenėje vis intensyvėjantys technologizacijos procesai ir nykstantis tradicinės literatūros vaidmuo (Standing, Jandric, 2015, 991 p.). Tačiau paradoksalu, kad prekariato pyktis ir revanšistinės nuotaikos vėliau pasireiškia įvairiomis diskriminacijos formomis ir taip marginalizuotų grupių atžvilgiu. Šiuos teiginius patvirtina, pavyzdžiui, kraštutinės dešinės ir neofašizmo judėjimų suaktyvėjimas Europoje (Arnold, Bongiovi, 2013, 302 p.). Minėta prekariato įtaką 2016 m. atskleidė Brexitas Jungtinėje Karalystėje ir Donaldo Trampo išrinkimas JAV Prezidentu, kai didele dalimi prekariato balsai nulėmė šiuos pasirinkimus. Jungtinėje Karalystėje negatyvios prekariato emocijos buvo nukreiptos į Rytų Europos šalių emigrantus: lenkus, lietuvius, rumunus, o JAV – ypač į lotynų ir afroamerikiečių bendruomenes (prisimenant JAV Prezidento D. Trampo šūkį „pastatykime sieną“ (angl. „*build the wall*“)). Prie prekariato nepasitenkinimo reikšmingai prisidėjo ir pabėgėlių baimė iš tokių karinių konfliktų nuniokotų šalių, kaip, Sirija, Libija, Irakas, Jemenas arba Afganistanas. Taigi, nederėtų stebėtis, kad politiškai prekariatas, neturėdamas tvirtų saitų su valstybe, organizacijomis ir likusia visuomenės dalimi, savo poziciją dažnai linkęs išreikšti remdamasis trumpalaikėmis ir intensyviomis emocijomis, o ne racionaliais argumentais bei įrodymais. Prekariatas nori greitų sprendimų čia ir dabar.

PREKARIATO SOCIALINĘ PADĖTĮ GALINTYS PAGERINTI SPRENDIMAI

Teoriškai prekariato problema dar nėra išspręsta, neaišku, ar jį laikyti savotiška klase, ar darbine „padėtimi“. Jeigu tai klasė, tai jai stinga pozityvaus klasės vaidmens supratimo ir konkrečios padėties darbo hierarchijoje (pagal Marxą). Kritikuodamas Guy Standingą, Peter Frase teigia, kad prekariatą labiau tiktų apibūdinti kaip savotišką darbinę „padėtį“, kuriai daug ko stinga: pastovaus atlyginimo, pastovių darbo valandų, atostogų, kitų socialinių garantijų, įgūdžių, planavimo, profsąjungų gynybos, kilimo darbinės hierarchijos laiptais ir kt. Tai tarsi savotiška „stygiaus“ padėtis, kurios negalima apibrėžti „klase“ (Frase, 2013, 12 p.). Ji reiškia, kad visi, kuriems nesiseka oficialioje darbo rinkoje, tampa prekariatu. Todėl galima būtų sutikti su M. B. Jørgensen (2016, 963 p.) nuomone, kad prekariatas nėra naujas reiškinys, tiesiog neoliberalizmo plėtra paskatino naują prekaritizacijos fazę. XXI amžiaus antrojo dešimtmčio viduryje prekariato įvairiose šalyse, pagal skirtingus autorius, buvo priskaičiuojama iki kelių dešimčių procentų nuo visų dirbančiųjų. (Standing, 2016, Daily Mail, 2013). Iš dalies prekariato problemą, kaip savarankiškai dirbančiųjų problemą, pastaruoju metu bandė spręsti Europos Sąjungos institucijos, pvz., Europos Parlamentas, kuris iškėlė platesnės socialinės apsaugos aprėpties uždavinius valstybėms–narėms. Tai ES Parlamentas padarė, remdamasis Lietuvos europarlamentarės V. Blinkevičiūtės pateiktomis rekomendacijomis dėl socialinės apsaugos ir savarankiškai dirbančiųjų socialinių garantijų (kurias rengiant, 2013 m. Vilniuje dalyvavo T. Medaiskis ir A. Guogis) (Guogis, 2015). Tai globalios institucijos veiklos pavyzdys, kai, esant nepastovioms darbo vietoms, dirbantiesiems iki minimumo sumažėja galimybės ginti savo darbo bei socialines teises, nes darbo santykių ir socialinės darbuotojų apsaugos sistemos dažniausiai pasižymi ilgesniu ir kompleksiniu veikimu bei ilgalaikės apskaitos ir kontrolės mechanizmais. Dėl šių priežasčių „prekarinį darbą“ sunkiau atstovauti ir profesinėms sąjungoms, kurios dėl žmoniškųjų ir finansinių resursų negebėjimo „apglėbti“ ir išsiaiškinti greitai kintančių darbuotojų darbo santykių, dažnai nebegali ateiti darbuotojams į pagalbą atstovaujant interesus santykiuose su darbdaviais

ir valstybinėmis institucijomis. Tai yra viena iš socialinio dialogo silpnėjimo visose šalyse priešasčių, o profsajungų narių skaičius dėl to tik dar labiau sumažėja. Pavyzdžiui, Lietuvoje 2015 m. profsajungų narių skaičius tesiekė 8 proc. dirbančiųjų, o kolektyvinėmis derybomis buvo apimta tik 15 proc. dirbančiųjų (Guogis, 2016, 144 p.).

Objektyvumo dėlei reikia pripažinti, kad darbo rinkos specialistų išvalgose egzistuoja ir kitoks požiūris į „neprisirišusį darbą“. Jie pažymi, kad egzistuoja kai kurių darbuotojų savanoriškas noras neprisirišti prie aukščiau išvardytų darbinių atributų, nes jie atvirkščiai – labiau vertina nepriklausomybę ir savarankiškumą. Pateikiama net ištisa „laimės ekonomikos“ teorija (Navaitis, 2017), pagal kurią šie darbuotojai turėtų būti laimingi dėl tokio laisvės pojūčio ir tokio nepastovumo. Todėl, siekiant objektyvumo, reikėtų skirti bent dvi prekariato dalis, t. y. tuos, kurie atsidūrė tokioje padėtyje per netiesioginę prievartą ir iš negalėjimo, ir tuos, kurie yra įgalūs, to siekia ir yra tokia padėtimi patenkinti. Tačiau tokios prekariato ypatybės, kaip, „dekvalifikacija“ arba „įgūdžių praradimas“ turėtų tikt tik pirmajai prekariato daliai, kuri į tokią padėtį pakliuvusi nesavanoriškai, ir labai dėl to kenčia. Jeigu prekariatas pagal savo požymius nėra klasė, o tik darbuotojų „padėtis“, tai pagal ją yra mažesnės galimybės vesti klasinę kovą už pažangesnę visuomenę, taip pat profsajungų pagalba – prieš kapitalą ir darbdavius. Tačiau, nepaisant šios metodologinės kritikos, šiandien Guy Standingas turi daug pasekėjų, tarp jų tokių žymių mokslininkų, kaip, Richard Baldwin (Šveicarija, Ženevos universitetas), Amitabh Kant (Indija), Michael Sandel (JAV, Harvardo universitetas) ir kt.

Guy Standingas, analizuodamas šiuolaikinius procesus, ne tik konstatuoja, bet ir siūlo radikalų sprendimą, kaip išspręsti prekariato problemą dėl nepastovių ir mažų pajamų. Jo siūlymas – visiems piliečiams suteikti vienodo dydžio pajamas (Standing, 2011). Tai bazinių, universalių pajamų visiems gyventojams suteikimas, kuris neturėtų ryšio nei su socialinio draudimo stažu, nei subuvusiomis pajamomis, o tik su fiziniu asmens egzistavimu. Tokias pajamas gautų visi – nepriklausomai nuo jų turto arba padėties darbo arba socialinės apsaugos sistemoje. Faktiškai – tai socialinė apsauga be tradicinės, į socialines rizikas orientuotos, socialinės apsaugos. Ne iš karto šiuo Guy Standingo

universaliu pasiūlymu buvo susidomėta, nors jis skaičiuoja jau pora dešimtmečių. Bazinės pajamos buvo referendumu atmetos Šveicarijoje (www.delfi.lt, 2016.06.06), tačiau jos jau prasisėkė kelią Suomijoje, kur išbandomos dviejų tūkstančių gavėjų, skiriant jiems po 600 eurų, tai gali pasisekti Nyderlanduose, Utrechto provincijoje. B. Visokavičienė, paskelbusi Lietuvos žiniasklaidoje apie bazinių pajamų bandomąjį įvedimą dviem tūkstančiams Suomijos bedarbių, pažymi, kad universalios bazinės pajamos nėra panacėja, tačiau jų „suma yra tokia, kuri garantuoja žmogui pakankamą pragyvenimui pinigų kiekį būtiniausių poreikių patenkinimui ir suteikia galimybę oriai gyventi savo valstybėje“ (Visokavičienė, 2017). Tai bazinis žmogaus saugumas, kuris yra toks svarbus socialinei įterpčiai, socialinei sanglaudai ir socialiniam įgalinimui, kad daliai žmonių palengvina geresnio darbo paieškos galimybes, o dalį žmonių, jeigu jie kartu gauna ir tam tikras darbinės pajamas, kilstelė iki vidutinės klasės lygio, kuris, kaip žinoma, yra kiekvienos valstybės stabilumo garantas.

Atskiro aptarimo reikalauja ekonominė ir socialinė Centrinės ir Rytų Europos šalių situacija. Akivaizdu, kad Centrinės ir Rytų Europos šalys su savo viešųjų biudžetų galimybėmis negebėtų užtikrinti bazinių pajamų finansavimo. Taip, pvz., Lietuvoje, N. Mačiulis buvo paskaičiavęs, kad 2016 m. pagal Lietuvos biudžeto galimybes, kaip bazinės pajamas būtų buvę galima skirti kiekvienam piliečiui po 200 eurų (Mačiulis, 2016), o to dar trūko, pagal R. Lazutką, iki minimalaus „pragyvenimo krepšelio“, kuris Lietuvoje siekė 238 eurus (Ragickaitė, 2017). Tačiau dėl bazinių pajamų įvedimo, kaip rodo Vakarų valstybių patirtis, dažniausiai „kalta“ ne tiek ekonominė konkrečios šalies situacija, bet socialinis ir politinis gerovės valstybės modelis, kuris „skatina“ arba „blokuoja“ tokių pajamų įvedimą. Neatsitiktinai universalios bazinės pajamos pirmiausia prasisėkė kelią tokioje Šiaurės šalių universalios–institucinio–perskirstomojo modelio valstybėje, kokia yra Suomija, ir tokioje valstybėje, kuri pasižymi ne tik „bismarkinio“ korporatyvinio–konservatyvaus modelio, bet ir universalios–institucinio–perskirstomojo modelio savybėmis, kokie yra Nyderlandai.

PREKARIŠKUMAS IR SOCIALINIS DARBAS

Socialinių garantijų praradimas, „stabilus nestabilumas“, individualus socialinio ir kultūrinio netikrumo patyrimas, atskirtis ir marginalizacija, įvairių socialinių grupių atstūmimas, socialinis pažeidžiamumas šiuolaikiniame pasaulyje formuoja padidintą socialinių paslaugų ir socialinio darbo poreikį. „Įtraukiančioji etika“ ir „kito etika“, kaip kontrstrategija neoliberaliam efektyvumo imperatyvui, tolydi socialinė plėtra ir socialinė sąmonė, kaip visuomeninis ir etinis uždavinys, formuoja ir aiškesnius socialinio darbo siekinius bei normas. Modernios gerovės valstybės globalizacijos amžiuje šie siekiniai apima „aktyvaus dalyvavimo“ ir „įgalinimo“ komponentus, kurie nukreipti darnios plėtros ir socialinės sanglaudos pasiekimui.

Akivaizdu, kad neoliberali ekonominė mintis, kuri vyravo įvykus paskutinei ekonominei krizei 2008–2010 m., ir toliau siekia savo hegemonijos (Stubbs, 2016). Jai tarnauja viską supaprastinanti binarinė „priežasties ir pasekmės ryšio“ paradigma ir „kiekybinė logika“. Šiame postmodernaus didžiųjų socialinio teisingumo ir žmogiškojo progreso naratyvų atsisakymo laikotarpyje socialinio darbo praktika yra tiesiog „apsėsta“ kiekybiniu matymu ir kiekybiniais rodikliais, į kuriuos nepatenka daugelis socialiai jautrių temų. Socialiniame darbe, kaip ir kitose socialinėse disciplinose, turime reikalą su dažniausiai milžinišku nereikalingu žinių kiekiu, kuris Vakaruose buvo sukauptas skirtingais klasikinės gerovės valstybės etapais (Flaker, 2015). Socialinis darbas ir socialinis veiksmas vis dar remiasi XX amžiaus sociologinėmis ir psichologinėmis teorijomis ir tokiu požiūriu, kuriuo teigiama, kad „profesionalai žino geriausiai“ ir kuriame dominuoja senasis profesinis socialinio darbo diskursas. Dėl to socialinis darbas dažnai kenčia nuo saviugdos ir naujų įgūdžių įgijimo formavimo stygiaus, o šios sritys yra paliktos vadybininkams, politikams, vystytojams, atskiroms įmonėms ir NVO atstovams. Iš tikrųjų kultūriniai pokyčiai individualizmo, vesternizacijos ir globalizacijos dėka gerokai pažeidė santykius tarp žmonių. Šie pokyčiai iššaukė aroganciją daugeliui vietinių ir „įtraukiančiųjų“ paradigmų – jie ne tik alina planetą, bet ir daro pasaulį bedvasiu, kuris silpnesnius, pvz., psichikos negalią turinčiuosius arba narkomanus traktuoja kaip grėsmę

(Riis, 2013, Napan, Oak, 2016). Nauji etiški politiniai projektai gali ir turi būti kaip vaistas tokiai neokolonijinei sąmonei (Stubbs, 2016). Jie turi remtis naujomis žiniomis, ne tik praktiškais, bet ir etiškais bei žmogiškai oriais sprendimais (Zeller, 2012). Socialinio darbo teorija ir praktika turi remtis ne tik neatskirties imperatyvu, bet taip pat vyresnio amžiaus, neįgalumo arba nukrypimo etika ir estetika. Vyresniu amžiumi, kaip vienu pagrindinių laikmečio bruožų, turi būti pabrėžiamos ne tik gyvenimo vertybės, bet ir mirties bei gyvenimo pabaigos vertybės. Būsimo socialinio darbo žinių programa turi remtis tokia teorijos, tyrimų ir judėjimų sinergija, kad būtų pasinaudojama ir vietos gyventojų „užslėptomis žiniomis“ (angl. *hidden knowledge*) (Napan, Oak, 2016), kultūrų, tikėjimų, orientacijų ir kontekstų supratimu. Socialinis darbas turi įvertinti individualios ir kolektyvinės atsakomybės dialektiką, aktyviai dekonstruoti individualizmo problematiką ir kurti tokią kolektyvinę atsakomybę, kuria yra gerbiama „sublimuotos bendruomenės“ gyvenimo įvairovė, atsižvelgiant į greitai vykstančius pokyčius ir žmogiškumo išlaisvinimą (Zeller, 2014, Flaker, 2015). Socialinio darbo įtraukimas į naują politinę sceną yra būtinas, jeigu mes norime, kad jis turėtų aiškų judėjimų ir bendruomenių mandatą. Savo profesine ir etine jėga socialinis darbas gali skatinti politikos pokyčius ir dalijimąsi žmogiškąja praktika tiek vietiniu, tiek nacionaliniu, tiek ir tarptautiniu lygmeniu, o savo „dalyvavimo“ ir „įgalinimo“ strategija skatinti socialinę sanglaudą ir darnią plėtrą.

IŠVADOS

Dėl globalizacijos, užaštrinto individualizmo ir neoliberalizmo puolimo tendencijų bei objektyvių darbo rinkos kaitos sąlygų, kurios susidarė dėl ekonomikos ir vartojimo struktūros pokyčių per pastaruosius kelis dešimtmečius, pasaulyje išsiplėtė taip vadinamojo prekariato reiškinys. Teoriškai neaišku, ar prekariato plėtrą reikia laikyti kaip „savotiškos klasės“ su savo atributais susiformavimą, ar kaip „darbinę padėtį“, kai dirbančiajam tiesiog daug ko stinga darbinėje aplinkoje bei neužtikrinamos jo socialinės apsaugos teisės.

Kai kuriems „savanoriškiems“ prekariato atstovams tokia nepastovi, „neprižišta“ padėtis asocijuojasi su „laimės ekonomika“, tačiau daugeliui

nesavanoriškų prekariato narių tai žymi didesnę darbdavių vykdomą išnaudojimą, mažesnę saugumą, „dekvalifikaciją“ ir blogesnes socialinės apsaugos teises.

Socialinės apsaugos aprėpties didinimas ir savarankiškai dirbančiųjų socialinių garantijų užtikrinimas yra viena iš priemonių socialiai orientuotose šalyse sprendžiant su prekariatu susijusias problemas.

Bazinių, universalių pajamų suteikimas visiems gyventojams yra kita iš galimai veiksmingų priemonių gerinant prekariato ir kitų gyventojų socialinę padėtį bei saugumą šiuolaikiniame pasaulyje.

Viena iš veiksmingų priemonių, įvertinant individualios ir kolektyvinės atsakomybės dialektiką prekariškumo atveju, yra socialinis darbas, kuris turi aktyviai dekonstruoti individualizmo problematiką ir kurti tokią kolektyvinę atsakomybę, kuria yra gerbiama „sublimuotos bendruomenės“ gyvenimo įvairovė, atsižvelgiant į greitai vykstančius pokyčius ir žmogiškumo išlaisvinimą.

Savo profesine ir etine jėga socialinis darbas gali skatinti politikos pokyčius ir dalijimąsi žmogiškąja praktika tiek vietiniu, tiek tarptautiniu lygmeniu, o savo „dalyvavimo“ ir „įgalinimo“ strategija skatinti socialinę sanglaudą ir darnią plėtrą.

LITERATŪRA

1. Are you a precariat, new affluent worker or elite? (2013, April 3.). *Daily Mail*.
2. Arnold, D. L. ir Bongiovi, J. R. (2013). Precarious, informalizing, and flexible work: transforming concepts and understandings. *American Behavioral Scientist*, 57(3), 289–308.
3. Choonara, E. Is there a precariat? (2011, October). *Socialist Review*.
4. De Peuter, G. Beyond the model worker: surveying a creative precariat. *Journal Of Current Cultural Research*, 6, 263–284.
5. Flaker, V. (2015). Deinstitutionalisation as a machine. *Dialogue in Praxis*, 4(17), 1–2(28–29), 1–22. Prieiga per internetą <http://dialogueinpraxis.fsd.uni-lj.si/index.php?id=5&a=article&aid=45>
6. Frase, P. (2013). The precariat: a class or condition? *New Labor Forum*, 22(2), 11–14.
7. Guogis, A. (2015). Socialinės atskirties mažinimo problema Europos Parlamento rekomendacijų kontekste. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 2, 9–24.

8. Guogis, A. (2016). Social dialogue in Lithuania: achievements and drawbacks in the way out of the crisis. *Central European Political Science Review*, 17(65), 108–149.
9. Güllalp, H. (2015). Two modes of (capitalist) globalization. *Cultural Dynamics*, 27(1), 164–171.
10. Jørgensen, M. B. (2016). Precariat – What it is and isn't – towards an understanding of what it does. *Critical Sociology*, 42(7–8), 959–974.
11. Mačiulis, N. (2016). Kiekvienam Lietuvos piliečiui – po 200 eurų per mėnesį. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/verslas/nuomones/n-maciulis-kiekvienam-lietuvos-pilieciui-po-200-euru-per-menesi.d?id=71251324>.
12. Means, A. J. (2015). Generational precarity, education, and the crisis of capitalism: conventional, Neo-Keynesian, and Marxian perspectives. *Critical Sociology*, 43(3), 1–16.
13. Munck R. (2013). The precariat: a view from the south. *Third World Quarterly*, 34(5), 747–762.
14. Napan, K. ir Oak, E. (2016). Inquiring into the spirit of social work. *Dialogue in Praxis*, 5(Spec. Iss.), 30–34.
15. Navaitis, G. (2017). *Mažiau vergų – tvaresnė ekonomika*. Prieiga per internetą: <http://alkas.lt/2017/03/13/g-navaitis-maziau-vergu-tvaresne-ekonomika/>.
16. Neilson, D. (2015). Class, precarity, and anxiety under neoliberal global capitalism: From denial to resistance. *Theory & Psychology*, 25(2), 184–201.
17. Ofreneo, R. E. (2013). Precarious Philippines: expanding informal sector, “flexibilizing” labor market. *American Behavioral Scientist*, 57(4), 420–443.
18. Pocius, K. *Atsargiai, prekariatas*. Prieiga per internetą: http://www.anarchija.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=57&Itemid=9.
19. Ragickaitė, B. (2017). Apskaičiavo sumą, reikalingą išgyventi Lietuvoje: bando priešintis skurdui. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/projektai/atvira-lietuva/delfi-naujienos/apskaiciavo-suma-reikalinga-isgyventi-lietuvoje-bando-priesintis-skurdui.d?id=74031410>
20. Riis, O. (2013) Spirituality in social work in a secularised context (In memory of Ivan Illich). *Dialogue in Praxis*, 2(15), 1–2(24–25), 9–21. Prieiga per internetą: <http://dialogueinpraxis.fsd.uni-lj.si/index.php?id=5&a=article&aid=25>.
21. Standing, G. Meet the precariat, the new global class fuelling the rise of populism, (2016, November 8). *World Economic Forum*. Prieiga per internetą: www.weforum.org/agenda/2016/11/precariat-global-class-rise-of-populism/.
22. Standing, G. (2011). *The precariat: the new dangerous class*. New York: Bloomsbury.
23. Standing G. (2014). Understanding the precariat through labour and work. *Development & Change*, 45(5), 963–980.

24. Standing, G. ir Jandric, P. (2015). Precariat, education and technologies: Towards a global class identity. *Policy Futures in Education*, 13(8), 990–994.
25. Stubbs, P. (2016). Resistance in austerity times: social policy, social work and social movements in crisis conditions. *Dialogue in Praxis*, 5(Spec. Iss.), 23–29.
26. Šveicarijos gyventojai balsavo prieš bazinių pajamų mokėjimą, (2016, birželio 6). Prieiga per internetą <http://www.delfi.lt/verslas/verslas/sveicarijos-gyventojai-balsavo-pries-baziniu-pajamu-mokejima.d?id=71464898>.
27. Visokavičienė, B. *Ar turėsime pajamų vien todėl, kad gimėme Lietuvoje?* (2017, vasario 22). Prieiga per internetą <http://www.delfi.lt/verslas/nuomones/b-visokaviciene-ar-turesime-pajamu-vien-todel-kad-gimeme-lietuvoje.d?id=73805854>.
28. Zeller, J. (2104). Experiences of powerlessness and possibilities for empowering people (An introduction to a workshop). *Dialogue in Praxis*, 3(16), 1–2(26–27), 1–14. Prieiga per internetą <http://dialogueinpraxis.fsd.uni-lj.si/index.php?id=5&a=article&aid=37>.
29. Zeller, J. (2012). Social work, morals, and social ethics. *Dialogue in Praxis*, 1(14), 1–2(22–23), 151–158. Prieiga per internetą <http://dialogueinpraxis.fsd.uni-lj.si/index.php?id=5&a=article&aid=22>. Standing G. Understanding the precariat through labour and work. *Dev Chang*. 2014; 45(5):963–80.

ARVYDAS GUOGIS, ADOMAS VINCAS RAKŠNYS

SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF PRECARIAT DEVELOPMENT

SUMMARY

The authors of the article state that the development of precariat is a social phenomenon produced by the neoliberal political and economic project, for the scientific analysis of which both worldwide and in Lithuania, according to the authors, insufficient attention is paid. The article introduces a qualitative analysis reviewing the formation and development of precariat, as a comparatively new qualitative economic-social phenomenon. The influence of this phenomenon for various areas of the societal life has not raised any doubts recently, yet they have huge influence on such areas as closer and more distant work environment,

the opportunities of social dialogue and social security of employees. Theoretically it is not clear if the development of precariat should be considered as the formation of “some kind of class” with its own attributes, or “work status”, where an employee is merely short of a number of things within his work environment and his social security rights are not ensured. Even though for some “voluntary” precariat representatives such unstable, “unbound” situation associates with the “economics of happiness”, for many members of involuntary precariat it marks a much greater exploitation by the employers, less security, “dequalification” and worse rights in the area of social security.

At the end of the article the authors provide their conclusions and proposals regarding the issues related to the undefined status of precariat, as well as possible solutions. Increasing the scope of social security and the ensuring the guarantees of self-employed is one of the measures in socially oriented countries to solve the issues related to the precariat. Allocation of basic, universal income for all residents is one of the possibly effective measures in improving the situation of precariat and other residents and ensuring social safeness in modern world. Another needed measure for overcoming the negative conditions of precariousness is effective social work with its reviving of values of life and people abilities by means of social services in the present world. Social work with its professional and ethical strength can enable the necessary “participative” and “empowerment” changes in policy and politics on the local, national and international levels and development towards social cohesion and sustainability in society.

Keywords: precariat, instability, social rights, basic income, social work.